

Brune og Hvide Kødby

Adresse:	Halmtorvet 9-29, 1700 Kbh. V. + underadresser
Matrikelnummer:	374 & 1566 Udenbys Vester
Opførelsesår:	Brune Kødby: 1878 Hvide Kødby: 1934
Arkitekt:	Brune Kødby: Hans Jørgen Holm og Ludvig Fenger Hvide Kødby: Poul F. Holsøe samt Tage Rue, Curt Bie og R. C. C. Hedegaard
Produktionsperiode:	Brune Kødby: 1878 – 1970'erne Hvide Kødby: 1934 – 1992 (dog fortsat kontorer, distribution, catering, salg af færdigvarer m.v.)
Primære produktion:	Køb, salg og slagting af kreaturer, heste o.a. samt videreforarbejdning, en gros handel og distribution af animalske produkter
Produktionsform:	Statslig produktion/Yngre klassisk
Bevaringsbestemmelse:	Begge fredet
År for større ombygninger m.v.:	1882, 1901

Industrimiljøets historie

Store dele af det bygningskompleks vi i dag kalder den Brune Kødby bliver opført i 1878 på den store ejendom Enighedsværns grund. Som nabo havde man Vestre Gasværk med Gasværkshavnen. Anlægget bliver kaldt "det nye kvægtorv", da det afløser blandt andre de gamle slagteboder ved Trommesalen. I forbindelse med opførelsen planlægges også slagtehus, og disse kommer til i 1882-83.

Fra 1888 bliver al kreaturslagtning forbudt i København undtagen i slagtehusene i Kødbyen, og samtidig bliver der indført obligatorisk kødkontrol, som også finder sted i den Brune Kødby.

I samme periode diskuteres behovet for en lukket salgshal, og i 1901 står Øksnehallen færdig sammen med nye kalve- og fårefolde.

Flere tilbygninger og udvidelser kommer til gennem tiden, men i slutningen af 1920'erne står det klart, at tidens nye krav til især hygiejne, hvad angik både slagteforholdene og engroshandlen, ikke kan opfyldes. Man planlægger derfor en rationel omordning af torve- og slagtehallerne.

I mellemtiden er Vestre Gasværk nedlagt og grunden blevet ledig. På den og dele af det gamle kvægtorv skyder det nye centrale kødmarked op i årene mellem 1931-34. Den Hvide Kødby eller blot Kødbyen er landets første storskala-betonbyggeri og kraftigt inspireret af funktionalismen.

Den Brune Kødby lukker ikke fra den ene dag til den anden i 1934, men markedet bliver etapevist afviklet. F.eks. bliver halvdelen af Øksnehallen udlejet til parkeringspladser i 1955. I 1974 bliver det sidste kreatur solgt, og området har ikke længere status som en levende kødby.

Fragtmandshallen, forskelligt teatervirksomhed m.fl. rykker ind i nogle af bygningerne, men ellers

forløber en årrække med tiltagende forfald. Området bliver fredet i 1984, og i begyndelsen af 1990'erne sætter kommunen gang i en række initiativer til renovering af det nedslidte område, så det kan anvendes til rekreative og kulturelle formål. Renoveringen, som i skrivende stund stadig er i gang, sker med hensyntagen til bygningernes oprindelige udtryk, hvorfor området som et hele fremstår stort set velbevaret. Øksnehallen åbner i 1996 som konference- og udstillingsbygning, og også de fleste andre bygninger har fundet ny anvendelse, så den Brune Kødbys i dag viser sig som et levende kulturcentrum.

Den Hvide Kødbys fortsætter med nødvendige ændringer over tid sine funktioner, indtil den sidste slagtning finder sted i 1991. Fire år senere afvikles kølecellerne også, og områdets bygninger anvendes i dag primært til engrosvirksomhed, catering og et par enkelte detailhandlere. Andre erhverv, som har en mere perifer tilknytning til fødevarerproduktion, har fundet ind i nogle af bygningerne som f.eks. Miljøkontrollen og Hotel- og restaurationsskolen. Også den Hvide Kødbys fremstår som et meget intakt område og fredes i 1996.

Industrimiljøets rolle i regionens industrihistorie

Brune og Hvide Kødbys betydning i København er meget stor. Oprettelsen af den Brune Kødbys accentuerer det danske landbrugs omlægning til animalsk produktion. Samtidig gør man op med århundreders traditionelle kødmarkedsstyper med flere mindre markeder på torve og pladser i byen foruden det store ved Trommesalen. Med aktiviteten samlet centralt bliver det desuden også nemmere for kommunen at håndhæve regler og regulere slagtningen og handelen med kreaturer, svin, får, heste og fjerkræ. Samtidig bliver den hygiejniske standard forbedret betydeligt i forhold til de gamle salg-under-åben-himmel-markedspladser.

Med den Hvide Kødbys åbning kommer man endnu et skridt videre hen mod topmoderne fødevarerhåndtering, og det samlede kødforarbejdningsanlæg bliver et forbillede for adskillige andre lignende anlæg. Men trods de nye, rationelle arbejdsgange er der alligevel stadig tale om fysisk hårdt arbejde og akkordlønninger. Driften af de to kødbyer er i øvrigt en ret sjælden blanding af privat og offentlig regi.

Den almindelige udvikling indenfor f.eks. køleteknik og andre vitale områder holder den Hvide Kødbys i drift i næsten 60 år, før nutidens krav til hygiejnisk arbejdsgang og produktion indhenter den. Et EU-veterinærdirektiv fra 1992 betyder, at ingen af områdets virksomheder mere opfylder betingelserne for at forarbejde kød. Siden da er al slagtning ophørt, og kun en gros- og til en vis grad detailhandlen med kødvarer er tilbage.

Industrimiljøets fysiske anlæg

Brune Kødbys:

Alle bygninger er opført i grundmur med gule sten. Anlægget er aksefast med hovedindgangen flankeret af pavillon-agtige bygninger i to etager med skiferklædt helvalmet tag. De fleste af vinduerne er dannebrogsvinduer. Ud mod Halmtorvet ligger på hver side af hovedindgangen en en-etages længe, også med skiferklædt helvalmet tag. Her ses flere gennemgående vinduer fra tagkant til sokkel.

Inde på området er der brostensbelægning, og lige for ligger Øksnehallen. Det er en fladebygning med parallelstillede skiferklædte heltage, og der er lysindtag til bygningens indre fra forhøjet tværgående midterbygning. Gavlen af denne midterbygning rummer indgangspartiet, over hvilket der er et ur. Vinduerne er småsprossede jernvinduer.

Ud mod Kvægtorvsgade ligger flere en-etages længer med højtstående dannebrogsvinduer, og på den vestlige del af grunden står seks gavlstillede halvbygninger.

Andre steder på området ligger adskillige længebygninger i en til to etager med blandet småsprossede jernvinduer og dannebrogsvinduer. Bygningerne har mindre variationer i forhold til

hinanden som f.eks. bearbejdede konsoller under tagudhængen, gennembrudte skorstene, kviste, porte sammenbyggede tagflader m.v., men generelt set er hele komplekset holdt i samme stilart og materialevalg.

Hvide Kødbys:

Bygningskomplekset er i store træk symmetrisk opbygget omkring den store kød- og flæskehal, som står med shedtage og en gennemgående overbygning med lysindtag. Alle bygninger er opført i jernbeton med store tætsiddende vinduer i metalrammer, hvor det enkelte vindue åbnes ved at dreje om sin midterakse. Tagene er næsten helt flade; kun en svag hældning ses. Bygningshøjden varierer fra to til fire etagers kubiske bygningskroppe med hvide, glatte flader stort set uden dekoration men med mange arkitektonisk væsentlige detaljer. Én iøjefaldende dekoration er dog E. Utzon-Franks relief "Tyren", som indtager en central plads oppe på gavlen af flæskehallen. Underetagerne er flere steder ubrudte glasflader, og der er flere porte mellem de enkelte delområder. De forskellige firmaers navne står med store tydelige bogstaver på facaden. Langs Ingerslevsgade ligger det tidligere Basts tægsmelteri og lidt længere mod sydvest maskinhuset, som sørger for især køling, men også for andre tekniske nødvendigheder. Begge bygninger er holdt i samme arkitektoniske formsprog som resten af den Hvide Kødbys.

Både for Brune og Hvide Kødbys indre gælder det, at al inventar fra slagtetiden for længst er fjernet. Men bygningernes oprindelige konstruktion er der ikke ændret ved, andet end eventuelt fjernede/nyopsatte skillevægge. Især i Øksnehallen kan bygningens indvendige konstruktion i høj grad opleves.

Industrimiljøets udtryk

Den Brune Kødbys fremstår som et fint aksefast og i en vis udstrækning symmetrisk anlæg domineret af den store Øksnehal. Omkring den ligger flere grupper af bygninger som, med deres ensartethed og dog alligevel i detaljen små forskelligheder, er en rig oplevelse at bevæge sig rundt i. De små gadeforløb mellem de lave bygninger giver fornemmelsen af at gå omkring i en lille landsby. Indgangspartiet fra Halmtorvet med de to pavillonbygninger og den store brostensbelagte plads opleves i modsætning hertil næsten som fornemt trods det indenfor liggende områdes pragmatisk funktion.

Den Hvide Kødbys har en helt anderledes karakter trods visse lighedspunkter. Også dette anlæg er symmetrisk set fra indgangene fra Halmtorvet. Inde på området ligger flæskehallen centreret. Men med sine store blåsprossede vinduesarealer og hvide kubiske flader, som signalerer hygiejne og funktionalitet, er der tale om en helt anden epokes arkitektur. Her ses i endnu højere grad en i den Brune Kødbys fuld overensstemmelse mellem form og funktion. I alle retninger ses herfra resten af de lange bygningskroppe i samme umiskendelige funktionalistiske formsprog. Det myldrende liv især i formiddagstimerne står i skarp kontrast til den Brune Kødbys rolige og afdæmpede atmosfære.

Infrastrukturelle aspekter

Allerede ved opførelsen af den Brune Kødbys var der nem adgang til jernbanen som løb umiddelbart bagved. Dette var af stor vigtighed for transport af dyr fra landdistrikterne til slagtning. Ligeledes havde det stor betydning, at man ad denne vej kunne fragte kødvarerne ud fra området igen. Det samme gjorde sig gældende for den Hvide Kødbys. Der var fire godsspor med forbindelse til godsbanen ved Dybbølsbro, som lå ganske tæt ved hele Kødbyskomplekset. Jernbanen havde således stor betydning for både Brune og Hvide Kødbys.

Vurdering af industrimiljøets formidlingspotentiale

Både Brune og Hvide Kødby har et meget højt formidlingspotentiale, primært i kraft af bygningskompleksernes blotte udtryk. For begge områder, den Hvide Kødby i særdeleshed, gælder det, at deres oprindelige funktion selv med beskeden baggrundsinformation er genkendelige og letafleselige. Både pga. deres opbygning og struktur, men også fordi komplekserne er så intakte. De er desuden interessante både i arkitektonisk og i kulturhistorisk sammenhæng.

Den Brune Kødby udmærker sig ved, at der via istandsættelsen og genanvendelsen er nem offentlig adgang både til området og til at komme ind i flere af bygningerne.

Den Hvide Kødby er stadig et aktivt og levende område, og selvom flere af de oprindelige funktioner ikke finder sted mere, har den nuværende aktivitet i udbredt grad med fødevarer at gøre, hvorved man kan få en fornemmelse af, hvad der tidligere skete på området. Desuden er den et yderst vellykket og fremtrædende eksempel på funktionalismen i Danmark.

Fremtidig brug og forvaltning af industrimiljøet

For begge områder gælder det, at man i så høj grad som muligt bør bevare de reminiscenser, der endnu er tilbage som fortæller om tiden som kvægtorv. Så længe fredningen består, behøver man ikke frygte omfattende ombygninger eller nedrivninger. Men man bør ikke læne sig op ad denne fredning og glemme de mindre, umiddelbart mere uanseelige elementer som f.eks. skiltning, teknisk udstyr o.lign. som hver især måske ser undværlige ud, men som alle rummer væsentlige fortællehistoriske værdier. En fremhævnings af disse, evt. ved skiltning eller anden form for information ville være ønskelig.

Renoveringen og genanvendelsen af den Brune Kødby er en udmærket løsning, især fordi der er lagt vægt på kulturelle aktiviteter som inddrager de besøgende aktivt modsat en mere anonym og stillestående kontorindretning. De mange udstillinger i Øksnehallen og andre tilbud inviterer folk indenfor portene og er med til at udbrede kendskabet til områdets tidligere funktion.

Den Hvide Kødby vil bedst kunne vise sine kvaliteter frem, hvis den fortsætter med at være et levende handelsområde, som den er nu. Der bør værnes om alle de elementer, der kan være med til at bevare og levendegøre historien om Kødbyens tidligere funktion, og også her ville let tilgængelig information om f.eks. de enkelte bygningers tidligere rolle være på sin plads.

Litteratur

Arkitekten XXXVII, 1935. Om den hvide kødby

Arkitektur DK 1996. Nr. 4/5, s. 278-279. Renovering af Den Hvide Kødby.

Christensen, Stig: Udfordring i Den Hvide Kødby. Kolorit. Personaleblad for Kultur- og Fritidsforvaltningen 9 1999, s. 12-13], ill.

En morgen i Kødbyen. Arbejdsgiveren 1968. Årg. 69, nr. 10, s. 16-20.

Fra Gammeltorv til Kødbyen. Lidt om "byen med de skønne torve" i anledning af Kødbyens netop overståede 40-års jubilæum. Absalon 1974. Årg. 76, s. 164-165, ill.

Grelle, Hennung og Knud Knudsen: Gris på kniven. Slagteriarbejdernes arbejde og organisation i 100 år. 1995, s. 28-30, ill. - Genoptryk af artikel i: Slagteren 1945, nr. 12.

Hartung, Annette: Pølselugten kan fjernes. Ingeniøren 1979. Årg. 5, nr. 40, s. 22 og 35, ill. Indretning af restaurations-skole i Steff-Houlbergs Pølsefabrik i Kødbyen.

Jensen, N. E.: Industribygninger i Københavns Kommune. Arbejdsnotat. 1-4. Planstyrelsen, 1991, bind 2, s. 36-47

Jonassen, Sigurd: Fra torv til Kødby. Københavner-jul 1971. Årg. 11, s. 21-24, ill.

Københavnerne rum-Copenhagen spaces. 1996, s. 110-111. Renovering af Den Hvide Kødby.

Københavns Bibliografi 3, s. 313-316 (et stort antal henvisninger), og Supplement I, s. 149 (5 henvisninger).

Lafarque Pedersen, Lykke: Den Hvide Kødby. En etnologisk undersøgelse af en by i byen. Danske museer 1998. Særunummer, s. 25-26, ill.

Lindenberg, Henrik & Jørgensen, Lennart: Kødbyens kolde ende, vis mig dit køleskab. Kolorit.

Linvald, Steffen; Kødbyen 1934 – 15. april – 1984, 1984

Ludwig, Otto: Han har båret 90 millioner kilo kød og flæsk på nakken. Kommunalarbejderen 1976, nr. 3, s. 4-7, ill.

Parø, Chris: Kommunal arbejdsplads med særlig atmosfære. Kommunalarbejderen 1967. Årg. 52, nr. 3, s. 8-11.

Personaleblad for Kultur- og Fritidsforvaltningen 6. 1999, s. 14-7. Besøg i Kødbyens Maskincentral.

Petersen, Gert: Rampelaugget. Dansk veterinærhistorisk årbog 1996. 37. bind, s. 41-66. Rampelaugget blev stiftet 1932 af dyrlæger tilknyttet Kødbyen.

Skodborg, Lene: Den hvide kødby. En etnologisk undersøgelse af en by i byen. 1997. 67 bl., ill.

Skodborg, Lene: Den hvide kødby. 2000. 78 s., ill.

Welling, Helen C.: Modernismens bygninger. Idégrundlag og bevaringssynspunkter. 1999, s. 130-133, ill.

Westergaard, Poul: Mere idræt, mindre flæsk. Kolorit. Personaleblad for Kultur- og Fritidsforvaltningen 2001. Nr. 25, s. 4-6, ill. Den Hvide kødby sælges af Københavns Kommune for at skaffe penge til skoler, hospitaler og idræt m.v.

Zalewski, Barbara: Under kronen. 2000. S. 166-167, ill. Flæsketorvet 12 (administrationen). grundlagt 1910. kongelig hofleverandør 1956.

Andre kilder

Materiale (kilder, litteratur eller fotos) på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

Byggesagsarkivet, Byggeri og Bolig, Ottiliavej 1

Industriregistreringen, Nationalmuseet, 9 exteriorfotos, 1978